

SATRICVM

Jaargang 12, nummer 1

Januari 2005

NIEUWSBRIEF VAN DE VERENIGING VRIENDEN VAN SATRICUM EN DE STICHTING NEDERLANDS STUDIECENTRUM VOOR LATIUM

Satricum en Marijke Gnade: al 25 jaar samen.

In dit nummer

25 jaar Marijke, een interview 3

Drs. Anne Versloot

Hoe een onvergetelijk avontuur ... 6

Dr. Coen M. Stibbe

Womanpower 11

Dr. Riemer Knoop

Column: Zilver 13

Dr. Dé Steures

Hoge hakken echte liefde 14

Dr. Patricia S. Lulof

Een bliksembezoek aan Satricum 16

Prof. Dr. Herman Brijder

Excursie Leiden 23 oktober 2004 18

Carla Waarsenburg-de Vos

Mededelingen van het bestuur 19

Colofon

De NIEUWSBRIEF SATRICUM is een uitgave van de Vereniging Vrienden van Satricum en verschijnt minstens tweemaal per jaar. De Nieuwsbrief bericht over het opgravingsproject in Satricum, over de Vereniging Vrienden van Satricum en de activiteiten van de Stichting Nederlands Studiecentrum voor Latium.

ISSN: 0920-9912

Redactie

Selkit Verberk, Anne Versloot

Redactieadres

Selkit Verberk
Noordzijde 207
1064 MD Amsterdam
tel. 020 613 37 21

Opmaak

Femke Ijsinga-van Boxsel, Rotterdam

Met dank aan

Anneke Dekker, Alma Reijling

De Vereniging Vrienden van Satricum stelt zich ten doel mensen met interesse voor het opgravingsproject Satricum nader tot elkaar te brengen. Ook wil de vereniging het project onder de aandacht brengen van een breed publiek. De lidmaatschapkosten bedragen € 17 per jaar. Wanneer u zich opgeeft als lid krijgt u de Nieuwsbrief Satricum toegestuurd en ontvangt u een uitnodiging voor de jaarlijkse Satricumdag. Ook wordt u uitgenodigd voor andere activiteiten die de vereniging voor haar leden organiseert. Nieuwe leden ontvangen als welkomstgeschenk een goudkleurige boekenlegger in de vorm van een antefix uit Satricum.

Bestuur

<i>Voorzitter</i>	drs. M. Kleiterp tel. 070 354 72 28
<i>Secretaris</i>	drs. E. Vesseur
<i>Penningmeester</i>	drs. A. Jansen mba
<i>Bestuursleden</i>	dr. M. Gnade drs. A. Reijling drs. S. Verberk drs. E. Vesseur drs. Y. Scheper

Secretariaat

Vereniging Vrienden van Satricum
Iste Jan van der Heijdenstraat 148 III
1072 VD Amsterdam
tel. 020 679 27 93
e-mail satricum@planet.nl
postbank 6945931

REDACTIONEEL

In de uitnodiging voor de Satricumdag heeft u het al gelezen: Marijke heeft er inmiddels 25 Satricaanse zomers op zitten! Daarom zullen een aantal naaste collega's en vrienden haar in deze bijzondere uitgave van de Nieuwsbrief in het zonnetje zetten.

De Nieuwsbrief begint met een exclusief interview met Marijke over haar Satricaanse jaren, door Anne Versloot. Herman Brijder vertelt over zijn recente bezoek aan de opgraving en zijn bewondering voor de opgravingsleidster. Coen Stibbe haalt herinneringen op aan zijn jaren met Marijke in Satricum en collega-Satricanen en vrienden Riemer Knoop en Patricia Lulof doen een boekje open over hun eerste ontmoetingen. De column, zoals gebruikelijk van de hand van Dé Steures, en de mededelingen van het bestuur staan eveneens in het teken van Marijke's jubileum.

Tenslotte vindt u in deze Nieuwsbrief het verslag van het uitstapje dat de Vriendenvereniging in oktober maakte naar Leiden, van de hand van Carla Waarsenburg-de Vos. De redactie wenst u veel leesplezier!

Redactie ◀

25 JAAR MARIJKE

In gesprek met de duizendpoot van Satricum

Dit jaar viert Marijke Gnade haar zilveren jubileum in Satricum. Al 25 zomers lang vertoeft ze in een gehucht met een opgraving die haar hart heeft gestolen. 'Iedere steen die ik ontdek is wéér spannend.'

25 jaar geleden stak Marijke Gnade voor het eerst een schop in de Satricaanse bodem en sindsdien heeft ze geen zomer meer overgeslagen. Aanvankelijk als student archeologie, inmiddels is ze alweer heel wat jaren (vanaf 1990) opgravings-leider. Een leven zonder Satricum kan ze zich niet meer voorstellen. Maar van liefde op het eerste gezicht was geen sprake, vertelt ze tijdens een kort bezoek aan Amsterdam - want vanwege onderzoek zit ze voor een half jaar in het kakelverse onderkomen van de Stichting Nederlands Studiecentrum voor Latium in Le Ferrière, het moderne gehucht naast de opgraving.

Een stralende Marijke.

Ze schenkt twee glazen rode wijn in en begint enthousiast te vertellen. 'Ik weet nog goed dat ik in mijn eentje aankwam op het station, Cisterna di Latina, ergens aan het

begin van de middag. Bloedheet was het, de lucht trilde en er was geen sterveling te bekennen. Het enige wat ik had was een brief van de toenmalige directeur van de opgravingen Coen Stibbe met de naam van een hotel. Na lang zoeken vond ik een ingedutte stationschef. Met handen en voeten - ik sprak geen woord Italiaans - probeerde ik hem uit te leggen waar ik heen moest. Uiteindelijk heeft die arme man maar een taxi voor me gebeld.' Ze lacht uitbundig. 'De chauffeur moest van zijn bed worden gelicht, het was nog siësta-tijd.'

Toen ze in hotel La Pergola arriveerde, kwam er net een jonge, blonde god van de trap af schrijden. 'Ruurd Halbertsma,' zegt Marijke. Tegenwoordig is deze Adonis conservator van de Klassieke afdeling in het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden. Het klikte onmiddellijk tussen hen.

Vlak na hun ontmoeting gingen ze samen naar het opgravingshuis. Eindelijk douchen, herinnert ze zich, 'maar mét koud water en zónder licht'. 'Het jaar ervoor had ik op de Griekse Pelopponesos de omheiningsmuren van een nederzetting in beeld gebracht en getekend. Ik logeerde in een prachtig appartement aan zee. Dit was andere koek.' Steeds meer studenten kwamen binnen-druppelen. De campagne kon beginnen.

Toen Stibbe en opgravingsleider Barbara Heldring haar een hand kwamen geven, bleef Marijke gewoon zitten. 'Erg hè. Ik was in mijn nonchalante fase. Als studenten dat nu bij mij doen, zwaait er wat.'

Schoongespoeld door de douche ging ze onder leiding van Jopie Beaufort, een student die er al een jaar op had zitten, het veld in. Op naar de tempel van Mater Matuta. Een enorme hoop stenen. 'Dit is

het dus, dacht ik. Teleurgesteld was ik niet, maar ook niet dolenthousiast.' Datzelfde gevoel bekwam haar toen ze in de bar Adriano kwam. Marijke: 'Een betegelde ruimte met een een aftandse toog, een toonbank en een tafelvoetbalspel. Dat daar zo lyrisch over gesproken werd, begreep ik écht niet.'

Marijkes eerste weken bestonden onder andere uit het schoonmaken van een kiezelniveau van de heilige weg voor het heiligdom. 'Dat deed ik zo fanatiek dat er geen kiezel meer lag. Alles was verdwenen. Stibbe zei alleen: 'misschien ben je iets te diep gegaan.' Na nog meer teken- en schoonmaakwerk, wilde ze weleens een spannendere klus. En die kreeg ze. Ze mocht gedumpt materiaal uit de waterput opdiepen. Samen met Santino, de kleinste lokale arbeider op de site, ging ze aan de slag. 'Hij daalde af in de put,' beschrijft Marijke hun werkzaamheden, 'en ik hees hem zes weken lang op en neer.'

Dat schiep een band, want nu, 25 jaar later, is Santino nog altijd dol op haar. 'Zeg maar gerust idolaat', geeft Marijke grinnikend toe. 'Hij zegt altijd dat ik zijn *amore mio*, zijn grote liefde ben.' De Italiaan werkt nog elk jaar op de opgraving.

Het jaar erop kwam Marijke terug in Le Ferriere. 'Ik had het kennelijk toch erg naar mijn zin gehad, ondanks de niet altijd even interessante klussen.' Na weer drie weken schoonmaken, ditmaal muren, ging ze naar Stibbe en zei: 'Ik wil wat anders.' Ze had haar oog al laten vallen op het Volskische grafveld en Stibbe gaf toestemming. 'Op die necropool ging een wereld voor mij open,' herinnert ze zich nog goed. 'Ik kreeg de verantwoordelijkheid over een grafje, moest ervoor "zorgen" en dat wakkerde mijn passie voor de archeologie flink aan.' Marijke raakte in de ban van Satricum.

De Italiaan Santino is een trouwe fan van Marijke en is elk jaar weer van de partij.

Toen ze vanaf 1990 de leiding van 'Stibbe overnam veranderde ze een aantal dingen. Allereerst de maaltijden. 'Er werd vooral bloemkool, pasta, uien en gehakt gegeten: Nederlands getint Italiaans eten,' vertelt Marijke. 'Ik wilde een echt Italiaans diner met een pasta als voorgerecht, sla en een hoofdmaaltijd. En ook wijn en water op tafel.' Verder slaapt de Nederlandse ploeg de laatste jaren in een nieuw complex: de voormalige basisschool, de keuken zit in het vroegere conciërgehok.

Ze heeft daarnaast de studenten meer betrokken bij de opgraving en het onderzoek. 'Ikzelf had vroeger altijd 's middags vrij, maar nu is iedereen bezig met de vondstverwerking: wassen, sorteren, determineren en tekenen.' Zo wordt de betrokkenheid groter. Ook de contacten met de huidige landeigenaar, een wijnboer op wiens grond de opgraving gedeeltelijk plaatsvindt, zijn intensiever geworden - met zijn vader liep dat vroeger nogal stroef. 'Sinds een paar jaar overleg ik met hem waar we kunnen beginnen. We hoeven natuurlijk niet alles op te graven, maar als het even kan wél wat mij het interessantst lijkt.' Het overleg loopt soepel. Marijke: 'Hij vindt het mooi wat wij, die Olandesi, doen. Dat zie je ook aan zijn wijnetiketten, daarop verwijst hij naar de opgraving. Kortom, het zit wel goed tussen ons.' Marijke voelt zich erg thuis in Le Ferriere. 'Ik word als een van hen gezien, maar als groep blijven we *stranieri*, buitenlanders. Ook al zijn ze aan de zomerse Nederlandse invasie inmiddels gewend. Ze vinden ons wél apart: die Olandesi die halfnaakt opgraven of in rare outfits rondlopen. Je ziet ze af en toe denken. Maar ze zijn erg open minded, bewonderen ons dat wij op het heetst van de dag met houwelen in de weer zijn. En niet te vergeten: de eigenaar van de bar Adriano is ons zeer dankbaar, dankzij de Nederlandse klandizie kon de verbouwing doorgaan.' De opgravingen rond de tempel van Mater Matuta zijn ook de burgemeester niet ontgaan. Soms komt hij zelfs op bezoek. 'Vooral als hij een *bella figura* wil slaan, met in zijn kielzog een cameraploeg van de lokale televisiezender,'

constateert Marijke droogjes. 'Dat politieke spel speel ik uiteraard graag mee.'

Op de acropolis, bij de resten van de tempel van Mater Matuta.

De belangrijkste vondst is en blijft (tot nu toe) de Lapis Satricanus, die in het tijdperk-Stibbe is blootgelegd. Marijke: 'De oudste samenhangende archaisch-Latijnse inscriptie waarin waarschijnlijk de naam van de eerste consul van Rome wordt genoemd. Een enorm belangrijke vondst.' Niemand had verwacht dat zo'n tekst in Satricum zou worden gevonden. De Italianen keken er met scheve ogen naar. Het mag dus een mirakel heten dat de opgravingen in Satricum nog altijd in Nederlandse handen zijn.

Toen Stibbe met pensioen ging, moest 'zijn' project weg bij het Nederlands Instituut in Rome en elders worden ondergebracht. Dat werd uiteindelijk de Universiteit van Amsterdam. Dat de Italianen dat goedkeurden! Marijke kan het nog nauwelijks geloven. Voor de jaarlijkse graafvergunning hoeft ze niet meer zoveel moeite te doen als een aantal jaren terug. Dan kwam er soms niet eens antwoord van de archeologische dienst. Marijke: 'Stibbe heeft weleens meegemaakt dat hij in september nog van niks wist, tja, dan is het graafseizoen al bijna voorbij.'

Tegenwoordig werkt die instantie gestroomlijnder. Voor 31 december stuurt ze de aanvraag voor de daaropvolgende zomer naar een commissie van Italiaanse archeologen. Die brengen weer advies uit aan de minister en dan komt het allemaal piekfijn voor elkaar.

En wat is de volgende gedroomde vondst? Daar hoeft Marijke niet lang over na te denken. 'Een inscriptie waarin het bewijs wordt geleverd dat Satricum en Suessa Pometia een en dezelfde stad zijn - een theorie die door Stibbe reeds is gelanceerd. Suessa Pometia was een belangrijke stad in Latium, de hoofdstad, die door de Volsken ingenomen zou zijn en die zij herdoopten in Satricum. Een bevestiging van die stelling zou erg mooi zijn.' Maar andere voorwerpen zijn net zo welkom. 'Na tweehonderd graven vind ik het volgende graf nét zo opwindend. Iedere steen die ik ontdek is wéér spannend. Ieder vaasje dat wordt opgegraven, gaat leven als je het van dichtbij bekijkt. Dat is het mooie van archeologie.' Het moge duidelijk zijn: hier spreekt een verslaafde. Ieder jaar rijdt (sommige Satricum-gangers zeggen schéúrt) ze met even veel plezier naar 'haar' site. Er wordt gefluisterd dat ze al menig Peugeot heeft afgeragd door al die ritten daar naar toe. 'Twee maar hoor,' zegt ze geruststellend. 'Alleen vorig jaar ben ik drie keer geholpen door de Italiaanse wegwacht. Mijn auto hield er daarna al snel defintief mee op, op de teller stond bijna 300.000 kilometer. Nu rijd ik in een Fiat Palio Week-end.'

Een Fiat?

'Ja, de inwoners van Le Ferriere hadden er ook al zoveel commentaar op, die vroegen allemaal: wat is dát voor auto? Die vinden hem super tuttig. Voor mij een reden om er nog minstens tien jaar in rond te rijden.' Haar ogen glinsteren vervaarlijk.

Aan de 25 jaar graven in Satricum bewaart Marijke veel goede herinneringen. Of het nu de mooie vondsten zijn, het heerlijke eten en drinken, de lol die je samen hebt en de vriendschappen voor het leven die ontstaan. Daarom gaan er ieder

jaar weer zoveel studenten en oudstudenten mee. 'Bijna iedereen wil terug,' vertelt ze met gepaste trots.

Satricum en Marijke: al 25 jaar samen.

Toch doet ze volgens zichzelf niets bijzonders om er ieder jaar iets moois van te maken. 'Mensen moeten het zelf gezellig maken. Dat kan ik niet voor ze doen. Natuurlijk zijn er ook conflicten. Sommigen houden niet van gangmakers of willen bij het opstaan, 's ochtends om vijf, zes uur, geen muziek van Dolly Parton horen. Je hebt weinig privacy op de opgraving. Je zit een paar weken lang dicht op elkaars lip. Het werk is fysiek zwaar, je werkt in de hitte. Dat alles bij elkaar maakt het behoorlijk vermoeiend.' Maar daar tegenover staat de mooiste secundaire arbeidsvoorwaarde die je kunt bedenken, aldus Marijke. 'Ontdekken. Dat is het mooiste wat er bestaat.'

Omdat ze zelf niet veel over het succes van haar opgravingscampagnes kwijt wil, is het noodzakelijk te informeren bij een anonieme bron die er ook al heel wat Satricum-jaren op heeft zitten. 'Marijke heeft veel overzicht, ze heeft overal ogen en oren zitten. Ongelooflijk. Maar het belangrijkste is dat ze iedereen vliemens-

vlug op zijn waarde weet te schatten. Of je meer een tekenaar bent of een graver of weer iets anders. Ze ziet in een oogopslag je talenten en haalt dan het beste uit je. Ze geeft bovendien veel aandacht aan mensen, zonder dat het er te dik boven op ligt. Daarom voelt iedereen zich gewaardeerd. Dat is haar geheim.'

Een sierlijke verschijning op het veld.

Komende zomer gaan Marijke en haar team weer op het terrein van Santarelli graven. Verder met het onderzoek naar de archaische weg die de stad doorkruiste en zijwegen had naar onder andere de acropolis, terug naar de weg waar Marijke ooit begon. Wie weet duikt de verhoopte inscriptie over Suessa Pometia en Satricum op. En is het niet dit jaar, dan misschien wel volgend jaar, of het jaar dáárna. Want Marijke graaft voorlopig onvermoeibaar verder. 'Een toekomstvisie heb ik nooit z o, omdat wij in feite de opruiming van de oude wijngaarden met de houweel in de hand volgen. Zo kunnen wij nog onverwacht grote delen van het antieke Satricum redden. Het gaat dus zoals het gaat en wat op mijn pad komt doe ik met passie en bezieling. Maar ik ben wel iemand die afmaakt waar ik aan begin. Dat betekent dat ik nog lang niet met pensioen ga.'

Anne Versloot ◀

HOE EEN ONMOGELIJK AVONTUUR ZICH KAN ONTWIKKELEN TOT EEN REGULAIRE BEZIGHEID

Bij het 25-jarige Satricum-jubileum van Marijke Gnade

Het begon als een onmogelijk avontuur, het zogenaamde Satricum-project. Iets heel kleins entameert iets heel groots. Zo was de verhouding tussen de archeologische afdeling van het Nederlandse Instituut in Rome (een roeibootje bemand door één man) en de stad Satricum (een soort antiek slagschip). Dat die éne man het toch waagde was te wijten of te danken (al naar gelang je 't achteraf beschouwt) aan een mengeling van lichtzinnigheid en forse steun van buiten. Hup, hup doen, riepen de stuurlieders aan de wal. Wie niet waagt wie niet wint. Om kort te gaan, na de eerste wilde jaren lukte het toch. Dat was mede te danken aan een aantal jongere medewerkers, die, alsof de goden het zo hadden beschikt, vanaf circa 1980 een soort vrijwillige staf gingen vormen, waarop het project kon steunen. Tot die vrijwillige staf behoorden o.a. Riemer Knoop, Patricia Lulof en...Marijke Gnade, allemaal piepjong, enthousiast en begaafd.

Nou ja, enthousiast - dat kwam pas later. Eerst eens de kat uit de boom kijken. Toen ik, bij het begin van de zomer-campagne van 1980 in mijn auto de hoek van onze 'acienda' om kwam sjezen, lag daar, landerig uitgestrekt op een matras naast de deur van het opgravingshuis, hare majesteit Marijke Gnade, pas gearriveerd uit Amsterdam. Eerste indruk: sloom, ongeïnteresseerd, liever lui dan moe. Pas in de loop van de campagne bleek, zoals zo vaak, dat ik mij in de eerste beoordeling van een persoon, had vergist. Ietwat sloom bleef ze wel, maar meteen al vasthoudend, geduldig, regelmatig werkend, tot het eind van de campagne.

Die (vierde) campagne van 1980 duurde van 25 augustus tot 29 september, met een na-campagne tot 4 oktober. Het werk was dat jaar op beperkt tot het onderzoek rond de tempel op de acropolis. Marijke vertrok als één van de laatsten, op 1 oktober.

Het volgende jaar was zij, vanaf 10 augustus, weer van de partij. Dat jaar zou de campagne bijzonder spannend worden. Er was een necropool ontdekt binnen de muren van de antieke stad. Daarmee begon een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van het onderzoek te Satricum in het algemeen en in de biografie van Marijke in het bijzonder. Op 13 augustus hielp zij mee met het op-

Een piepjonge Marijke in Satricum.

zetten van een meetsysteem op dat nog nooit onderzochte terrein.

Op 17 augustus startte het eigenlijke werk. Groepsleider was toen Dr. Klaas Smelik. De grond was keihard, door de droge zomer. Er woei een scirocco, 't was stikheet. Het werk van de twee ploegen, één op de acro- en één op de necropool, vlotte moeizaam. Op 21 augustus bracht een stortbui verlichting. Op 24 augustus kwam het eerste gave graf in de necropool tevoorschijn, met skelet en al. Smelik dacht het geraamte van een Duitse soldaat uit de tweede wereldoorlog gevonden te hebben en noemde hem 'Heinrich'. Marijke was gefascineerd, maar had nog geen bijzondere functie. Op 27 augustus hadden we al acht graven geïdentificeerd en deels onderzocht. Veel ceramiek en een enkele ijzeren speerpunt waren tevoorschijn gekomen. Eén dag later werd voor 't eerst de hypothese opgesteld, dat wij een Volskische necropool uit de 5de eeuw v. Chr. hadden ontdekt. Op 1 september hadden we al 20 graven en aan 't eind van de campagne was het aantal opgelopen tot 52.

Het zou ondoenlijk zijn hier alle stappen, die in het onderzoek van de nu ZW-necropool genoemde begraafplaats in de loop der jaren genomen werden, te beschrijven. Het is trouwens welbekend, dat die Volskische necropool langzamerhand bijna de privé-tuin van Marijke zou worden. Niet alleen kreeg zij na enige jaren de leiding van de opgraving van dat terrein, maar ook de mogelijkheid de resultaten te publiceren. Eén van de vele buitenlandse bezoekers, die ons werk kwamen bezichtigen, zei na afloop van een rondleiding door Marijke op de Volskische necropool in de brandende zon: 'Het is hoogst amusant en curieus om te zien, hoe die van leven bruisende, bruingebrande, aantrekkelijke, nauwelijks haar weelderigheid bedekkende archeologe daar op zeer vertrouwelijke voet met die 2500 jaar oude skeletten lijkt te staan: een krassere tegenstelling is nauwelijks denkbaar!'

Inderdaad bleek het veldwerk een bezigheid te zijn die Marijke bijzonder lag. De andere kant van het archeologenbestaan, het snuffelen in de boeken en het schrijven van publicaties: daar had ze eigenlijk geen zin in. Maar overal waar praktisch werk te doen viel pakte zij flink aan, dus niet alleen op het veld, maar ook bij alle andere bijkomstige zaken, die de opgravingen met zich meebrachten. Bij de voorbereiding van de grote Satricumtentoonstelling in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden in 1985 bijvoorbeeld, ontpopte zij zich als de ziel van de hele onderneming, die winter, voorjaar en zomer voorafgaande aan de opening in oktober van dat jaar, tot laat in de nacht in Rome aan de catalogus werkte, alle voorbereidende vergaderingen daar en in Nederland bijwoonde en tenslotte ook nog bij de inrichting in Leiden de belangen van het project theoretisch en praktisch vertegenwoordigde.

Langzamerhand werd Marijke onmisbaar. Toen de projectleider van destijds eens bij een informeel kopje thee thuis in Rome aan haar en een andere kandidaat vroeg: wie van jullie zou ervoor voelen, als ik ooit met pensioen ga, de leiding over te nemen, kwam die andere met allerlei bedenkingen, maar Marijke zei meteen: ja, dat wil ik. Zij is het dan ook geworden. Niet zomaar, nee. Eerst moesten de bovengenoemde goden nog eens te hulp komen, want hoe zou je, als loslopende archeologe, ooit zo'n project kunnen besturen? Daar hoorde een instituut bij. En ziet: Marijke werd de gelukkige, toen er een plaats vrij kwam in het archeologische instituut van de Universiteit van Amsterdam. Van daaruit kon zij het project, gesteund door haar baas Herman Brijder, inderdaad overnemen en maken tot wat het uiteindelijk geworden is: een reguliere onderneming. Zelfs de theoretische kant van het vak bleek zij nu te beheersen, want in 2001 promoveerde zij op een proefschrift waarin, hoe kon het anders, een aantrekkelijk

*Coen Stibbe feliciteert
Marijke met haar
publicatie 'Satricum in
the post-Archaic period'*

duel over de resultaten van het opgravingswerk in Satricum werd uitgevochten en de eerste resultaten van het door haar geleide veldwerk werden gepresenteerd.

Mag ik eindigen met een persoonlijk woord? Het is al vaak gebleken, o.a. bij de Romeinse keizers, dat het adoptiesysteem bij de opvolging het beste werkt. Binnen het kader van ons vak mag ik Marijke wellicht als mijn adoptiefdochter beschouwen. Ik prijs mij gelukkig dat onze vriendschap zich zo ontwikkeld heeft en dat zij het door Barbara Heldring en mij, met haar hulp en die van andere trouwe helpers, ontwikkelde project op een volwassen wijze voortzet. In stilte hopen wij nog eens adoptiegrootouders te mogen worden!

Coen Stibbe <

WOMAN POWER

Riemer en Marijke aan het werk

Als drieëntwintigjarige student klassieke talen deed ik in 1978 mee aan de tweede Satricum-campagne van het Nederlands Instituut te Rome. De merkwaardige roepnaam 'Rimitz' heb ik er nog aan overgehouden (wat voor de Italiaanse arbeiders van het eerste uur, waaronder onze buurman, de gekke en geheel onverstaanbare Sardijn Santino, makkelijk was dan 'Riemer'). Die campagne betrof - het is bekend - niet meer dan wat schoonmaken en intekenen van de tempelresten. De derde campagne was ik

er niet bij. Waarom niet? Geen idee. Ik zie dat dat jaar ontbreekt in mijn sinds 1973 zorgvuldig bewaarde reeks agendaatjes (archieven! archieven!). Wat ik wel zeker weet is dat ik die september voor lange tijd naar Rome ging om een scriptie te schrijven over de 'antefixen van Satricum', waarop - maar dat lag nog geheel in de schoot der goden - ik uiteindelijk zou promoveren. Op het Nederlands Instituut te Rome, thans koninklijk maar toen nogal verlept, afgebladderd en verweesd (de niet meer dan twee douches op de studenten-

verdieping gaven slechts een dun straaltje lauw water. En dan alleen nog wanneer de echtgenote van de directeur die dag niet gedoucht had, althans zo stelden wij ons dat voor), had ik een knus kamertje aan de middagzonzijde, uitkijkend over de Villa Borghese. Het toeval wilde dat een iets jongere, wat blond-dellerige en prettig niet op haar mondje gevallen VU-kunsthistorica, die ik vaag kende van colleges en wat beter van een opgraving dat voorjaar in Noord-Brabant, ook in september in Rome moest zijn. Zij was wel op de Satricum-opgraving geweest - haar eerste - en wilde aansluitend daarop een vooronderzoekje doen voor haar scriptie-onderwerp, over winkels in Ostia. Ze had me voor de zomer kort medegedeeld dat ze dan een paar weken bij mij op mijn NIR-kamer zou logeren. Dat was Marijke Gnade. Dus. De vriendschap die sindsdien opbloeide is nooit verstoord.

Het water rimpelde slechts een enkele keer. Een paar jaar later, in 1982, zaten we in Satricum voor de keus niet verder te gaan met de opgravingen op de akropolis maar onze aandacht te wijden aan een veel urgenter probleem. De akropolis lag er vredig bij, was goed beschermd, maar vanwege onze goede naam bij de autoriteiten vereiste de werkzaamheden of het onderzoek daar wel enige continuïteit. Terwijl elders in het stadsgebied door diep ploegen opeens allemaal antieke graven werden aangesneden. Die moesten acuut onderzocht worden, anders verdwenen ze ongezien. We kwamen met een prachtige oplossing: we zouden ons zowel met die graven bezighouden als met het gebied op de akropool. Opgravings-leider Coen Stibbe en veldleidster Barbara Heldring zouden zich op de akropool concentreren. En Stibbe had mij - ik was inmiddels promotieonderzoeker aan het NIR geworden - gevraagd als campagne-leider op het grafveld, met Marijke - die inmiddels haar Ostia-onderzoek had afgesloten - als secondant. Een mooie combinatie. Dachten we. De eerste opgravingsdag begon welgemoed. Een handvol studenten, wat arbeiders, een

afgeperkt opgravingsveld, de zon kwam net over de kim. Ik loop naar Santino (althans ik denk dat hij het was), een 'voorgraver' zouden we vroeger hebben gezegd, en instrueer hem de bovengrond één schepje diep van links naar rechts te hakken. Loop terug naar mijn tafeltje. Even daarna zie ik Marijke naar de voorgraver gaan: anderhalf schepje diep en van rechts naar links, graag. Hè? Anderhalve minuut onderonsje met Marijke was genoeg om de leiding principieel anders te verdelen. Zij de baas over het werk, ik over de algemene gang van zaken. Want ze kon haar keus op grond van goede, zij het intuïtieve argumenten uitstekend verdedigen. En ik voelde niet de minste behoefte om in de concurrentie te schieten. Daarvoor was de vriendschap me te veel waard, en ik erken graag dat iemand er meer verstand van of gevoel voor heeft dan ik. Nou ja, meestal. En zo zou het in Satricum sindsdien blijven, een kwart eeuw lang.

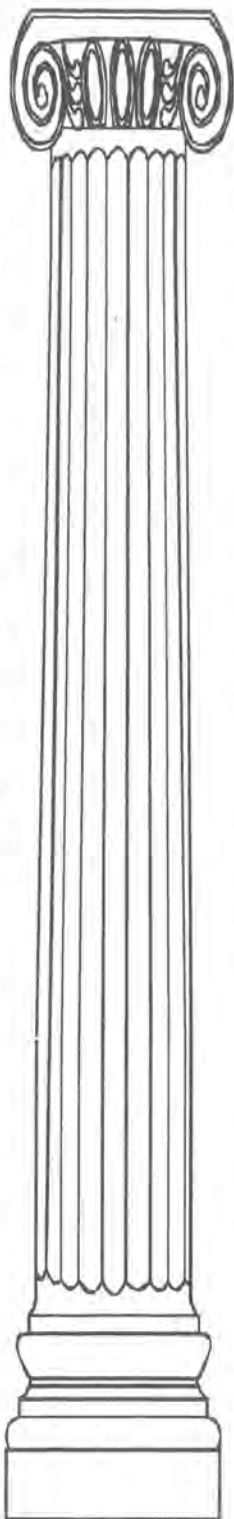
Riemer Knoop <

COLUMN

Zilver

1981. Ik ga voor het eerst naar Satricum en zit in een van de twee vondstverwerkingsploegjes. Er doen in dat jaar ook twee VU-studenten mee die een Amsterdams accent cultiveren: Riemer en Marijke. Ze zijn er voor het tweede jaar en vinden mij een jonkie (ik sta dan al zes jaar voor de klas.) Hij staat in de kamer naast de mijne spullen van de acropolis te verwerken, terwijl ik afwisselend acro-en necropool binnenkrijg. Marijke graaft op de necropool. Ze is snel van tong. Meteen dat jaar al teken ik al wat opvallend aardewerk.

Jaren later, 1988. Ik ben klaar met het manuscript van mijn proefschrift en Marijke bereidt de publicatie van de Zuidwestnecropool voor. Of ik het eenvoudige aardewerk wil behandelen. Na enige tijd op het Nederlands Instituut voor het tekenen van gerestaureerde stukken zak ik af naar Campoverde om daar in het flatje met de weidse naam Nederlands Studiecentrum voor Latium het overige aardewerk te tekenen. Aan de korte kanten van een grote tafel op schragen zitten we tegenover elkaar te werken. Marijke ploegt alle opgravingsdagboeken van de necropool door en maakt per graf twee doorsneden en een plattegrond. Ikzelf doe het leukste tekenwerk op aardewerkgebied dat ik ken: ik neem een zakje met absoluut gruis plus wat begrijpelijke fragmentjes voor me en ploeter net zo lang tot ik een overtuigend jeugdportret van het schaalpje of de olla gemaakt heb. Riemer werkt

aan een vervolg op zijn proefschrift, maakt toetsenborden schoon en doet hazenslaapjes van vijf minuten waarna hij krabbend rondloopt.

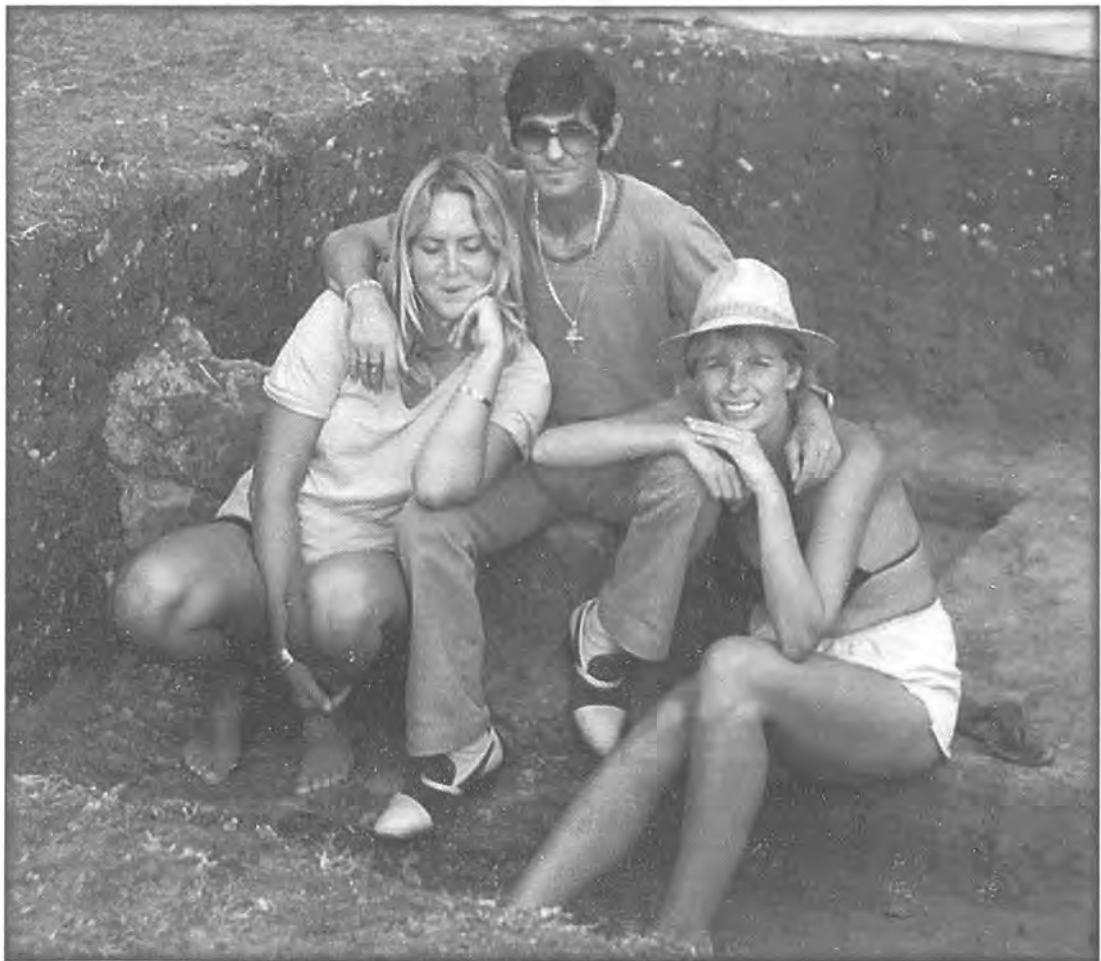
Sindsdien. Elk jaar belt Marijke met de vraag of ze op me mag rekenen in Satricum, en vaak kom ik een paar weken. We zijn beiden lid van de ouwe hap. Vondstverwerking en aardewerk tekenen blijven mijn stiel; soms geef ik er les in, de laatste jaren leid ik tekenfabriekjes, met elke dag een dikke multomap tekeningen van de studenten en mij. Marijke ziet het tevreden aan en is altijd de krachtige en tactische leider van de ploeg, in de weer met feitelijk graven en management tegelijk. Haar Amsterdamse accent zet ze strategisch in, als dat nodig is voor overwicht op de studenten. En maar rondrijden met dat stoffige autootje.

Dit jaar, 2004. Nee, ik ga niet mee want er moet een boek af en ik kan de zomervakantie goed gebruiken. Tijdens haar terugkeer belt Marijke vanuit de auto op. Er is naast de Satricaanse weg weer een Volkskisch graf gevonden met aardewerk in gruzelementen, en dat kan ik zo aardig tekenen. De volgende avond zitten we in de huiskamer bij ons thuis. Op beide hoofden zilveren haren. Marijke leest de stukken van de sollicitatiecommissie voor een nieuwe hoogleraar. In de krant staat een stuk van Riemer, die nog eens uitlegt hoe de Raad voor Cultuur werkt. En ik, ik doe het leukste tekenwerk.

HOGE HAKKEN ECHE LIEFDE

Het was zomer 1982 en ik was 26. Vlak daarvoor had de professor Hemelrijk van Klassieke Archeologie in Amsterdam bij een vakgroepsbijeenkomst gevraagd 'Wie wil er opgraven?'. Ik had mijn vinger opgestoken, niet wetende dat ik daarmee mijn toekomst voor 25 jaar zou vastleggen. Zo ging dat in die tijd. Studenten aan de UvA gingen niet opgraven. Wij waren van de kunst en de klassieke talen.

uiteindelijke plaats van bestemming te fietsen. Na een lange reis per nachttrein, met bepakte fietsen door Termini, door Rome, naar de Via Appia, en op weg naar Satricum. Het was wel 30 graden en Rome bestaat uit zeven heuvels, het ommeland wordt gekenmerkt door uitlopers van bergketens. We hadden het plan een landelijke route te nemen, langs dorpen en bars, maar het was Maria Hemelvaart, dus

De twee jonge studentes Marijke en Patricia en Santino, een lokale trouwe Satricum-ganger.

Met twee studiegenoten die het voorafgaande jaar al naar dat oord waren geweest, hadden we het plan opgevat per trein naar Rome te gaan en naar onze

alles was dicht en de bevolking ongetwijfeld massaal aan het picknicken met de familie. Na enkele uren fietsen, worstelend berg op en aarzelend berg af, besloten we onze route te verleggen naar de Pontina, de gevaarlijkste snelweg van Italië, maar dat wisten we nog niet.

Rakelings langs vrachtwagens met opleggers, Fiatjes en Ferrari's. De beste afdaling moest nog komen: de afslag Borgo Le Ferriere leidde ons vanaf de Pontina rechtstreeks de bar van Adriano binnen. We hadden de nachtmerrie overleefd.

Ik werd ingekwartierd in de dameskamer op de Hacienda. Toen nog ons centrale opgravingshuis. Een verlegen meisje en een studente van de VU. De laatste een verpletterende verschijning met lang blond haar en een onwaarschijnlijk grote mond. Zijn die rode hoge hakken van jou? Wijzend op mijn mooie pumps onder het bed. Ze grijnsde. Ik verborg mijn rood gelakte nagels. Dit was dus oppassen geblazen. Ik had mij mogelijk vergist.

Ingekwartierd op de Acropolis, in de put naast Marijke, die languit een brokkeltjes muur lag schoon te krabben in een piepkleine bikini, had ik de tijd van mijn leven. De arbeiders met wie ik iedere vrijdagavond ging 'ballare', hakten dat het een lieve lust was. Marijke's commentaar op mijn uitgaansleven was uiteraard aan de orde van de dag. Zo had ze wel meer te mopperen: die brokkeltjes muur nam ze Coen Stibbe niet in dank af, en door onophoudelijk te zeuren kreeg ze wat ze wilde: de veldleiding op de necropool, waar ze de daaropvolgende jaren zou blijven. Overigens deelde ze die leiding met Riemer Knoop, nog een student van de VU, die het niet had op domme blondjes, maar toch verbluffend snel de leiding uit handen gaf.

Zo zag ik deze twee brutale Satricanen in ieder geval niet de hele dag. En ik hakte en tekende dolgelukkig door. Dit was het helemaal. De veldkleding ging niet meer uit, ik dacht nergens meer aan dan aan mijn put. Dit wilde ik voor de rest van mijn leven. De nagels gingen eraf, de hoge hakken in de kast. En Riemer en Marijke noemden mij P.

Aan het eind van de campagne ging een deel van de groep naar Ischia voor een lang weekend. Ik ging mee. Zo maakten we de eerste reis van vele, op bezoek bij Buchner, een boottocht, een nachtelijk avontuur op zoek naar een hotel. Als Marijke niet met Riemer in discussie was, ging ze zeuren over het verdwijnen van mijn hoge hakken. In die dagen ontstond een vriendschap tussen ons drieën, die tot aan de dag van vandaag duurt. We zijn samen opgegroeid en onafscheidelijk gebleven, opgraving na opgraving, proefschrift na proefschrift, reis na reis, baan na baan huwelijk na huwelijk. Dat doet het Satricum van Marijke.

Patricia Lulof ◀

EEN BLIKSEMBEZOEK AAN SATRICUM

Verslag van een dag

Rome, 19 augustus 2004.

De wachtruimte van het vliegveld Leonardo da Vinci was nog rustig. Uitgeteld zat ik na te denken over wat ik de afgelopen twintig uur had meegemaakt. Daar had ik alle tijd voor want Marijke had me vijf uur vóór het vertrek van mijn vliegtuig naar Amsterdam in Campo di Carne op de trein gezet. Waarom zo lang van tevoren was me niet duidelijk.

De ochtend was te vroeg begonnen. Ik had het alarm van mijn Turkse reiswekkertje van rood-en-wit plastic op vijf uur dertig gezet om op tijd op de opgraving te zijn. Terwijl ik in de badkamer bezig was, kwam Marijke me nogal geschrokken vertellen dat het half vijf was in plaats van half zes. Onmiddellijk realiseerde ik me dat mijn wekker nog op de Turkse tijd stond, een uur vroeger dus. Sinds mijn verblijf van vijf weken op de Nemrud Dağ deze zomer had ik het ding niet meer gebruikt. Gisteravond was het laat geworden en de hoeveelheid wijn groot. Stom, niet aan Turkije gedacht.

Het was dus vroeg. Het begon langzaam lichter te worden en er was nog geen student te bekennen op de opgraving. Ze mochten uitslapen van Marijke en hoefden pas om half zeven te beginnen. Gisteravond was het een beetje uit de hand gelopen. We kregen een rondleiding van de eigenaar van het enorme wijngoed, Antonio Santarelli zelf. Onder zijn wijngaarden loopt de antieke Satricaanse weg waarvan drie stukken deze zomer worden opgegraven. Volgens goed Italiaans gebruik kwam hij zeker een half uur later dan was afgesproken. De hele groep wachtte zijn komst gelaten af. Hij was geëxcuseerd, dacht ik. Vorige week donderdag had zijn vrouw een zoontje gekregen. Maar ik geloof niet dat dit de oorzaak van zijn vertraging was. In ieder

geval had ik op verzoek van Marijke een Delfts-blauwe jeneverkruik met molens van Schiphol meegenomen als cadeautje voor de geboorte van de kleine Zeno. Het maakte weinig indruk: de fles werd onuitgepakt weggezet.

De rondleiding langs gigantische roestvrijstalen ketels en vaten van Frans eikenhout was indrukwekkend. Het grote voorbeeld voor de Italiaan Santarelli is de wijnproductie in Australië. Dit is minder verwonderlijk dan je zou denken. Met name de rode wijnen van de Limestone Coast behoren tot de wereldtop, en ik spreek uit ervaring.

Na de rondleiding kon er naar hartelust rode en witte Satricaanse wijn van meneer Santarelli gedronken worden. Onder een feestelijk visnet waren lange tafels klaargezet. Zes soorten van de heerlijkste pizza's werden ter plaatse voor ons gebakken. Wat een royale gastheer. Ik dacht nog even dat de studenten elke avond zo aten en dronken, maar dat bleek niet het geval te zijn.

Goed, half zeven vanochtend. De studenten strompelden nogal daas naar hun putten. Langzaam maar zeker werden ze wakker. Marijke leidde me langs alle studenten die trots vertelden waar ze mee bezig waren en wat ze ontdekt hadden. Wat een geweldige leerschool. Iedereen graaft zelf en is verantwoordelijk voor zijn en haar eigen put. Dat werkt erg stimulerend. Op andere opgravingen is dat wel eens anders en wordt het graafwerk door lokale arbeiders verricht. De student geeft dan aanwijzingen vanaf de zijkant en maakt aantekeningen. Ik werd steeds enthousiaster over de aanpak van Marijke en trotser over het feit dat dit een opgraving van onze Amsterdamse vakgroep is. Ik herinner me nog goed dat Coen Stibbe, de toenmalige directeur van

de opgraving, mij in 1990 vroeg het Satricum-project over te nemen. Eerst aarzelde ik, maar wetend dat ik alles aan Marijke kon overdragen, heb ik natuurlijk positief gereageerd. Sindsdien is Marijke de baas in Satricum. Niet voor niets heb ik haar in mijn toespraak op haar promotie de 'koningin van Satricum' genoemd. En dat is ze duidelijk; ik heb het weer eens met eigen ogen kunnen zien.

enorme ervaring en mensenkennis opgedaan. Het is mij duidelijk, ze heeft een natuurlijke aanleg voor leiderschap en begeleidt de studenten op ideale wijze. Het onderwijs dat onze studenten hier krijgen is ongelooflijk belangrijk voor hun ontwikkeling als archeoloog. Alleen daarom al moet 'Satricum' in de toekomst voortgezet worden. Dit ga ik als ik terug ben onze decaan nog eens duidelijk maken.

De koningin van Satricum

Het werd wat drukker in de wachtruimte, maar ik peinsde verder. Marijke graaft nu voor de 25ste keer in Satricum. Ze denkt Satricaans; ze leeft voor Satricum. Na al die jaren honderden studenten opgeleid te hebben, heeft ze een

Gistermiddag half vier -nu pas twintig uur geleden- was ik in Satricum aangekomen. Ik had voor het eerst Marijke's riante villa met uitzicht op de wijngaarden en de Albaanse bergen gezien. Wat een heerlijke plaats om te verblijven en aan publicaties te werken, met al het opgegraven materiaal van De Weg binnen handbereik in het magazijn één verdieping lager: een mooier 'Nederlands Studiecentrum voor Latium' kan ik me niet voorstellen. Na 25 jaar heeft

Marijke het eindelijk helemaal voor elkaar: de koningin heeft haar eigen paleisje. Ik schrok van de gong. Een nare stem kondigde aan dat we gingen vertrekken.

Herman Brijder ◀

EXCURSIE LEIDEN 23 OKTOBER 2004

Het Rijksmuseum van Oudheden

Met een kop koffie aan de voet van de Taffeh-tempel in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden werden bekende en onbekende vrienden van Satricum hartelijk welkom geheten om de stadsarcheologie van Nederland te ontdekken in de tentoonstelling 'Gat in de stad'.

Wij werden met veel enthousiasme door Tim de Ridder, gemeentelijk archeoloog van Vlaardingen, meegenomen in een als bouwput opgestelde tentoonstelling, waarbij de historie via opgravingen en vondsten, zoals houten rioleringen (holle boomstammen), huisraad, kleding, schoei- sel, gebruiksvoorwerpen, servies e.d., ons inzicht verschaften in werk- en stads- verleden. Een kinderskeletje in een goed geconserveerde houten kistje gaf zicht op de 'eeuwige rust'. Zelfs de Delftse aarde- werken misbaksels gaven een fraai beeld in ons Nederlandse arbeidsverleden. Een boekje over deze tentoonstelling maakte het geheel compleet. Wij verlieten het museum voor een wandeling door de Leidse historie, waarin wij Leiden vanaf de 10de eeuw konden ontmoeten (oudere vondsten van prehistorische en Romeinse afkomst werden alleen buiten Leiden gedaan). De route liep langs...

De Latijnse school

De Latijnse school was van 1431 tot 1864 een middelbare school waar Latijn werd onderwezen als voorbereidende universi- taire studie. Hier werd in 1980 een beerput uitgegraven uit de 15de en 16de eeuw.

De Pieterskerk

In 1121 bouwde graaf Floris van Holland hier een kapel binnen de hof. Van de kapel werden in 1979 de resten teruggevonden. In de Pieterskerk werd o.a. de Leidse geleerde Boerhaave begraven. Doordat een van de deelnemers een sleutel in bezit had, konden wij de bijzondere regentenkamer zien met fraaie plafondschilderingen. Op

het Pieterskerkplein 11 bij het pand 'Ars Aemula' werd bij het legen van de beerput in 1980 een schedel gevonden van een groene meerkat die al in de 17de of 18de eeuw een zeereis moet hebben gemaakt met de V.O.C. Deze schedel zagen wij eer- der al in het Rijksmuseum van Oudheden.

Het van der Werfpark

Bij het van der Werfpark, waar op 12 januari 1807 een kruitschip ontplofte waardoor een kaalslag ontstond in de Leidse binnenstad, wist een van de deelnemers zich te herinneren dat een deel van de mast van het schip door de glas-in-lood ramen was geslagen van een piepklein kapelletje in het Sint Anna Aalmoes hofje. Het volgende ingelaste bezoek brachten wij aan dit bijzondere kapelletje, waarin slechts staplaats was voor ongeveer 8 personen. Behalve het gedeelte van de mast was er ook een slaapkamertje boven de kapel te zien, compleet met bedstee, haardje en het kazuifel van de priester één keer per maand die te paard uit Utrecht kwam om voor de Begijntjes de heilige mis te lezen.

Na deze bijzondere ontdekking be- zochten wij het archeologisch centrum van Leiden, de Hooglandse kerk, de Burcht, de 12de-eeuwse visbrug en de waag, waar wij schuilden voor de regen en waar op 3 oktober jaarlijks haring en wittebrood wordt uitgedeeld aan de bevolking.

Wij kregen onverwachts op meer plaatsen 'inzicht' in de Leidse historie doordat medewandelaars van onze vriendenvereniging over een sleutel of toegang konden beschikken, zo werd de tocht langer dan gepland en gedacht. In restaurant Camino, een bekende plek voor wie Leiden kent, sloten wij uiteindelijk met een drankje en bitterballen, deze goed georganiseerde, leerzame, mooie maar vooral ook gezellige dag af!

Carla Waarsenburg-de Vos ◀

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Het bestuur van de Vereniging bestaat uit louter dames, die stuk voor stuk van elkaar verschillen, zowel in leeftijd en levensloop als in huidige werkomgeving. Tijdens de bestuursvergaderingen blijkt telkens weer dat zij een zeer bont gezelschap zijn. Behalve een enthousiast bestuur vormen zij ook een gezellige damesclub.

Ondanks de diversiteit van bestuursleden is er ook een gemeenschappelijke passie. Alle zijn archeoloog, hebben op het veld gestaan in Satricum en sommigen doen dat nu nog steeds. Maar bovenal, houden ze allemaal van Marijke.

Elvire Vesseur, secretaris

Marijke is zo bijzonder omdat:

- Zij sneller weet wat ik denk dan ik zelf
- Ze een idee oppert en dan zegt: 'Elvier, kraak het even af'
- Wij al een heleboel heftige momenten, afwisselend in haar en mijn leven, hebben gedeeld
- Wij elkaar regelmatig in Rome treffen
- Mijn man jaloers op haar is
- Zij altijd als zij belt (en dat is niet eens zo vaak) zegt: 'Jaaa, met mij' en ik dan ook gelijk weet dat zij het is
- Mijn beide zoons zeer van haar gecharmeerd zijn
- Zij mij altijd op tijd waarschuwt voor gevaarlijke mannen
- En ik voor haar zelfs met plezier de wc van Kees heb schoon-geboend
- En natuurlijk nog veel meer.....

'Je kunt het beste met een archeoloog getrouwd zijn: hoe ouder je wordt, hoe meer hij van je gaat houden' (Agatha Christie).

Marlies Kleiterp (voorzitter)

Het is zomer 1985 en ik strompel met dichte ogen naar het opgravingsveld. Ik weet niet wie of wat ik daar moet verwachten, maar een ding weet ik zeker: dit wordt afzien en ik weet eigenlijk ook niet zeker of ik wel het juiste aan heb. Wat draag je bij zo'n gelegenheid in 's hemelsnaam?

Geruststellend bedenk ik dat in elk geval mijn zwarte lakschoentjes in het zijvak van mijn tas steken, en die zijn in feite multi-inzetbaar. En verder: korte broek, T-shirt? Op het veld zie ik haar direct: Marijke in minuscule, zwarte bikini en op een paar afgetrapte flatjes, hele bruine benen en blonde haren. Zo moet het dus! En dat is niet het enige wat ik heb geleerd: Marijke's enthousiasme voor de archeologie, het veldwerk op die onmogelijke plek in de Pontina waar Satricum toevallig ligt en haar doorzettingsvermogen werken aanstekelijk. En dit heb ik ook geleerd: dat je het beste met een archeologe bevriend kan zijn, hoe ouder je wordt, hoe meer zij van je gaat houden.

Yvon Scheper

Voor mij is het meest opvallende aan Marijke dat ze altijd alles ziet en hoort; het lijkt of ze ogen en oren in haar achterhoofd heeft. Deze eigenschap heeft voor haar veel voordelen. Als opgravingsleidster houdt ze zo gemakkelijk het overzicht en kan ze bijsturen daar waar problemen zijn. Het nadeel van te veel horen en zien is natuurlijk dat je daar niet gelukkiger van wordt. Dat is haar soms ook aan te zien. Tezamen met haar buitengewoon grote verantwoordelijkheidsgevoel en de eis die ze aan zichzelf stelt om alles te willen begrijpen – ook zaken die voor een ander mens de inspanning van het te begrijpen niet waard zijn – maakt het dat ze zo nu en dan gebukt lijkt te gaan onder die zware last. Marijke heeft een groot inlevings- en rechtvaardigheidsgevoel dat haar tot een zeer integer

mens maken. Door deze eigenschappen krijg ik bij Marijke het gevoel dat je je best moet doen en dat je een beetje voor haar zou willen zorgen om de zwaarte van het bestaan wat voor haar te verlichten. Marijke is een bijzonder mens met een speciale plek in mijn hart.

Alma Reijling

Hoewel ik, na mijn afstuderen, bewust niet koos voor een wetenschappelijke carrière in de archeologie en blij was met de aangeboden baan in het bedrijfsleven, maakt de jaarlijkse uitnodiging van Marijke om te komen graven me erg gelukkig. Ik geniet al van de autorit van Amsterdam naar Rome als co-piloot van Marijke, terwijl zij vertelt over de ontwikkelingen van haar publicaties of de beslommeringen rond de vergunningen. Wanneer Marijke in Italië is, kan ik het niet weerstaan om haar te bellen tussen offertes en vergaderingen door. Ik luister dan maar al te graag naar de vorderingen van haar onderzoek, haar kleine zorgen over het gekibbel van studenten en het wel en wee van de plaatselijke bevolking. Zowel in de auto als op het veld heb ik Marijke leren kennen als een betrokken, sociaal en warme persoonlijkheid. Zij is voor mij de personificatie van archeologie en een vriendin. Ik heb mij dan ook genoeglijk bij de andere gepassioneerde dames in dit bestuur gevoegd. Hoewel we, op Marijke na, stuk voor stuk geen 'echte' praktiserende archeoloog zijn geworden, hebben we er allen nog banden mee en wordt onze passie geprikkeld door onze gemeenschappelijke katalysator: Marijke Gnade.

Anita Jansen (penningmeester)

Marijke. Hooft alles, ziet alles. Betrokken. Houdt het overzicht. Steekt veel tijd in studenten begeleiden (wat een geduld!). Direct in mijn eerste jaar archeologie bij Marijke aangegeven dat

ik toch wel heel erg graag direct al mee wilde naar een opgraving (en niet pas in het tweede jaar, zoals het hoorde). Na enig aandringen ging ze akkoord. Daarna heb ik nog vele jaren deel mogen uitmaken van haar opgraving-equipe. Eerst als student, later als afgestudeerd archeoloog.

Gewaardeerd door Marijke (zoals ze altijd grapt) om mijn 'frisgewassen' witte t-shirts en bleekmiddelwoede, die de studentengroep steevast na enige weken bij mij opriep. Onder protest van Marijke ben ik gestopt met de opgraving, omdat deze me toch teveel vakantiedagen ging kosten. Door haar aandringen ben ik in het bestuur gekomen en penningmeester geworden van de Vereniging Vrienden van Satricum. Marijke, altijd gezellig, is mijn aansluiting met Satricum. Marijke, dank dat je er bent en ik hoop dat je nog heel lang deel blijft uitmaken van ons Satricum-clubje!

Selkit Verberk

Immer observerend, controlerend, alleswetend (oren op steeltjes), en bovenal altijd rustig en bescheiden. Dat is Marijke. En dat is tevens wat ik het meest aan haar bewonder. Als tweedejaarsstudente kon ik in 1990 voor het eerst mee met haar naar Satricum, daarna volgden nog vele jaren. Zelf ben ik ook niet iemand die graag op de voorgrond treedt, en ik voelde me al snel bij Marijke op m'n gemak.

Ik verbaas me er al jaren over hoe Marijke het klaarspeelt, dat ze jaar na jaar maandenlang zit te ploeteren in Satricum, er leiding geeft aan hordes studenten, onophoudelijk netwerkt bij plaatselijke archeologen, burgemeesters en wijnboeren en zwoegt aan publicaties. Ik heb haar leren kennen als een bescheiden iemand, die juist niet graag in het middelpunt van de belangstelling staat. Maar door haar grote passie voor Satricum, en de wijze waarop ze het project bestiert, kan het niet anders dan dat zij de spil is waarom alles draait.

OVER DE AUTEURS

Prof. dr. Herman Brijder is hoogleraar klassieke archeologie en kunstgeschiedenis van de oudheid aan de Universiteit van Amsterdam.

Dr. Patricia S. Lulof sinds 1980 aan het opgravingsproject verbinden en heeft zich gespecialiseerd in de terracotta versieringen van de tempeldaken van Satricum.

Dr. Riemer Knoop is gepromoveerd op terracotta antefixen uit Satricum en heeft zijn eigen bedrijf, 'Gordion', voor cultureel advies.

Dr. Dé Steures is leraar klassieke talen in Lisse. Hij is sinds 1980 verbonden als medewerker, auteur en tekenaar verbonden aan het Satricum-project.

Dr. Coen M. Stibbe is initiatiefnemer en voormalig projectleider van de Nederlandse opgravingen in Satricum.

Carla Waarsenburg-de Vos is lid van de Vereniging van de Vrienden voor Satricum en moeder van een op Satricum gepromoveerde 'Satricum-ganger'.

Drs. Anne Versloot is archeoloog en momenteel werkzaam als redacteur bij Vrij Nederland.

Marijke in haar jonge jaren, op het veld met hak in de hand